

Baas Over Eigen Buik?

Betaald en Onbetaalde Arbeid op de Globale Reproductieve Markt

Siggie Vertommen en Camille Barbagallo ⁱ

“Als je van de draagmoeder of de eiceldonor een intiem en emotioneel engagement verlangt, laat dat dan zeker weten via het papierwerk. Als je wilt dat de draagmoeder ook na de bevalling een speciale familieband met de baby of de wensouders onderhoudt, schrijf dat dan duidelijk op in het contract, en dan krijg je dat! Maar als je die intimiteit niet wenst, dan is dat even goed hoor! Niet alle wensouders willen een persoonlijke relatie met de draagmoeder van hun kind opbouwen”.

Aan het woord is Vanessa, een Amerikaanse draagmoeder die tijdens de recente *Men Having Babies* Conferentie in Brussel haar visie op commercieel draagmoederschap toelichtte. Ze sprak een aandachtig luisterend publiek toe van een 200-tal stijlvol geklede (veelal blanke) Europese homokoppels met een kinderwens. Terwijl Vanessa in haar getuigenis benadrukte dat haar belangrijkste motivatie niet het geld, maar wel de glimlach van de pasgeboren baby's is, projecteerden de organisatoren een overzicht van alle kostenbesparende maatregelen die wensouders konden nemen om de prijs van de draagmoederschapsprocedure te drukken. Ondertussen werd de conferentie buiten verstoord door een actie van feministische groepen die commercieel draagmoederschap veroordeelden als een perverse en patriarchale vorm van babyvermarkting, vrouwenexploitatie en mensenhandel.

Niet alleen feministen, maar ook tal van beleidsmakers, opiniemakers en sociale wetenschappers stellen de exuberante commodificatie en uitbuiting van lichamen, intimiteit en reproductie aan de kaak die gepaard gaat met commercieel draagmoederschap. Ter compensatie wordt steeds vaker een altruïstisch model van draagmoederschap voorgesteld waarbij de draagmoeder niet financieel vergoed wordt voor de procedure. Ook al zijn we het eens met heel wat van de bestaande kritieken op commercieel draagmoederschap, denken wij dat een verbod op commercieel draagmoederschap ten voordele van een altruïstisch draagmoederschapsmodel haar doel voorbij schiet. Het gaat voorbij aan de ongelijke machtsverhoudingen die ook schuil gaan achter onzichtbare en onbetaalde vormen van reproductieve of zorgarbeid, zoals in moeder- en ouderschap, huishoudelijk werk, ouderenzorg, seks en relaties. Dit artikel schuift een **feministisch-marxistische analyse van commercieel draagmoederschap als een vorm van reproductieve arbeid** naar voor, waarin we aandacht schenken aan zowel de betaalde als de onbetaalde vormen van reproductieve arbeid die nodig zijn om het kapitalisme in leven te houden. Op basis van een kritische analyse van de recente

internationale debatten rond commercieel en altruïstisch draagmoederschap houden we een warm pleidooi voor een nieuwe reproductieve politiek waarin vrouwen baas over eigen buik zijn, en waarin valse tegenstellingen tussen productie/reproductie, biologie/maatschappij, gift/handelsgoed, lichaam/geest, privé/publiek, natuur/cultuur, betaalde/onbetaalde arbeid overstegen worden. Alvorens we dieper ingaan op de recente debatten rond draagmoederschap beschrijven we kort wat draagmoederschap precies is, en hoe het kon uitgroeien van een intieme praktijk tot een winstgevende transnationale industrie.

What the f* is draagmoederschap?

Draagmoederschap is een reproductieve methode waarbij een draagmoeder een kind draagt en baart voor wensouders die dat omwille van sociale en/of biologische obstakels zelf niet kunnen. In actuele procedures wordt voornamelijk gebruik gemaakt van hoogtechnologisch draagmoederschap, waarbij een embryo van de wensouders via in vitro fertilisatie wordt ingebracht bij de draagmoeder en er dus geen genetische band bestaat tussen de draagmoeder en het kind.ⁱⁱ.

In België is draagmoederschap voorlopig nog een gecontesteerd fenomeen dat niet wettelijk omkaderd wordt en op weinig steun kan rekenen in de publieke opinie. In grote delen van de wereld echter is commercieel draagmoederschap het voorbije decennium uitgegroeid tot een gevestigde ⁱⁱⁱpraktijk én een lucratieve handel. In Canada, Israël en verschillende staten in de VS, waar commercieel draagmoederschap wettelijk toegestaan of gedoogd wordt, heeft het zich ontpopt tot een miljoenenindustrie waarin tal van actoren, belangengroepen en agentschappen betrokken zijn: onvruchtbare hetero- en homokoppels met een (genetische) kinderwens, fertiliteitscentra, genetische consultants, juridische raadgevers gespecialiseerd in familie- en migratierecht, fertiliteitsmakelaars, draagmoederschapsagentschappen, en natuurlijk eiceldonoren en draagmoeders. De globale fertiliteitsmarkt wordt tussen de 30 en 40 miljard dollar geschat. De Verenigde Staten zijn één van de belangrijkste spelers op de reproductieve markt, met een jaarlijkse omzet die rond 4 miljard dollar ligt (Spar, 2006)

Uitbesteden van Westerse zwangerschap

Aangezien draagmoederschap bijzonder duur is in het Westen, werd het de voorbije jaren uitbesteed naar “moederlanden” zoals India, Nepal, Thailand, Georgië, Oekraïne, Mexico en Cambodja waar de procedure drie tot vier keer goedkoper is. In de Verenigde Staten of Canada bijvoorbeeld kost draagmoederschap tussen 90.000 en 150.000 dollar. In Israël kost de procedure 70.000 dollar, terwijl de kosten in Mexico tussen de 50.000 en 70.000 dollar vallen. Tot voor kort waren India en

Nepal de goedkoopste draagmoederbestemmingen met een kostenplaatje tussen 25.000 en 50.000 dollar. Hierdoor groeide India uit tot de meest populaire hub voor commercieel draagmoederschap. Het land telde meer dan 3000 draagmoederschapsklinieken waar zo'n 2000 kinderen per jaar werden geboren. De Indiase fertiliteitsindustrie kon hierdoor rekenen op een omzet van om en bij twee miljard dollar (Pande, 2014; Rudrappa, 2015). De financiële vergoeding voor Indiase draagmoeders varieerde tussen 2.000 en 8.000 dollar, het equivalent van ongeveer drie jaarsalarissen. De draagmoederschapsmakelaars, daarentegen, die bemiddelen tussen de wensen van de wensouders enerzijds en taken van de draagmoeders en eiceldonoren anderzijds, ontvangen hiervoor bijna één derde van de totale kostprijs.

Transnationaal draagmoederschap vereist meestal een dubbele reproductieve interventie van 1) een eiceldonor en 2) een draagmoeder. Terwijl wensouders meestal op zoek gaan naar eiceldonoren die voldoen aan hun vereisten van "goed genetisch moederschap" inzake etniciteit, intelligentie en uiterlijke kenmerken, is dit voor de selectie van de draagmoeders minder belangrijk. Grof gesteld worden draagmoeders ingehuurd als goedkope bruine broeders wiens genetische opbouw niet zo belangrijk is (Winddance-Twine, 2011). Uit mijn (Siggie) doctoraatsonderzoek rond transnationaal draagmoederschap in Israël/Palestina bleek bijvoorbeeld dat Israëlische wensouders -vaak welgestelde blanke homokoppels uit de regio rond Tel Aviv- eicellen kochten van blanke Zuid-Afrikaanse donoren terwijl ze draagmoeders contracteerden in Thailand, India, Nepal, Mexico en Cambodja. Zoals één van de respondenten, een bekende Israëlische "surrogacy broker" het bondig samenvatte (Vertommen, 2016):

"Kort gezegd, breng ik het sperma van Israëlische homokoppels samen met eicellen van Amerikaanse of andere Westerse eiceldonoren, om de bevruchte eicellen vervolgens over te brengen naar een fertiliteitskliniek in Mumbai, en de embryo's tenslotte in de baarmoeders van Indiase draagmoeders te plaatsen".

Commercieel versus altruïstisch draagmoederschap?

Commercieel draagmoederschap wordt door een brede waaier aan groepen veroordeeld als een patriarchale en neokoloniale nachtmerrie waarbij de "hypervruchtbare" lichamen van gemarginaliseerde vrouwen in het Zuiden worden gecommercialiseerd, gemedicaliseerd en geëxploiteerd ten voordele van onvruchtbare welgestelde koppels in het Noorden (Corea, 1986; Raymond, 1990).

Er zijn inderdaad een heel aantal lichamelijke en psychologische risico's verbonden aan draagmoederschap. Draagmoeders moeten gedurende minstens een jaar intensieve hormonale en medische behandelingen volgen. Vaak moeten ze instemmen met een keizersnede omdat dit makkelijker in te plannen valt voor de dokters en de wensouders. Daarnaast worden de lichamen van draagmoeders extreem gesurveilleerd en gedisciplineerd gedurende de zwangerschap: geen alcohol, geen sigaretten, geen zware inspanningen, geen seksueel contact en geen beslissingsrecht over het aantal embryo's dat wordt ingebracht of over een eventuele abortus of embryo-reductie. Tenslotte bestaat er ook een reële kans op psychologische en emotionele stress na het overdragen van de pasgeboren baby aan de wensouders. Terwijl de draagmoeder meestal uitstekende prenatale en natale medische zorg geniet ter optimalisatie van de zwangerschap, is postnatale zorg vaak onbestaande.

Uit morele verontwaardiging beslisten een aantal belangrijke draagmoederschapsbestemmingen, waaronder India, Thailand, Nepal, Mexico en Cambodja, om transnationaal commercieel draagmoederschap te verbieden waardoor de lokale fertiliteitsindustrie ofwel bankroet ging, ofwel "creatieve" semilegale oplossingen op de grijze markt ging aanbieden. Nadat India bijvoorbeeld in 2015 een verbod op transnationaal draagmoederschap afkondigde, besloten een aantal Israëlische fertiliteitsmakelaars om de poule van Indiase draagmoeders met wie ze in contact stonden naar Nepal over te brengen, waar draagmoederschap (nog) niet verboden was. Door de afstand en de taalbarrières werden de Indiase draagmoeders hierdoor als migrantenwerkers in een nog kwetsbaardere positie geduwd.

Hoewel fertiliteitsentrepreneurs nog steeds nieuwe markten voor draagmoeders creëren aan de reproductieve "frontier" in landen zoals Georgië, Griekenland, Guatemala en Laos, bestaat er een steeds grotere tendens om commercieel draagmoederschap te verbieden. In december 2015 bijvoorbeeld veroordeelde het Europees Parlement commercieel draagmoederschap als een vorm van reproductieve exploitatie die *"de menselijke waardigheid van de vrouw ondermijnt omwille van de vermarkting van haar lichaam en haar reproductieve functies"*. Ook de Raad van Europa verwierp de richtlijnen rond draagmoederschap die in november 2016 werden voorgesteld. Terwijl commercieel draagmoederschap bijna unisono wordt verbannen, blijft de achterdeur open voor altruïstische vormen van draagmoederschap. Dit wordt vaak geportretteerd als de enige ethische vorm van draagmoederschap aangezien het geen financiële transactie tussen de draagmoeder en de wensouders inhoudt. In dit geval is de draagmoeder vaak een familielid of vriendin van de wensouders, die deze laatsten wil plezieren met het ultieme levensgeschenk in een daad van

onzelfzuchtige liefde en compassie. In haar visietekst van 2005 verwoordt de Belgische Gezinsbond het als volgt:

Bij altruïstisch draagmoederschap is de wil om de ander te helpen de echte reden om in het verhaal te stappen. Vergelijk het met het geven van bloed, het afstaan van een nier, beenmergtransplantatie. Er kan een onkostenvergoeding worden betaald, maar geld kan en mag niet de drijfveer uitmaken. Daar tegenover staat het commercieel draagmoederschap, waar de beweegredenen net wel liggen in winstbejag. Het gaat om een economische transactie, waarbij het kind als koopwaar wordt aangeboden”.

In het Verenigd Koninkrijk is enkel altruïstisch draagmoederschap wettelijk toegelaten. India veranderde zopas haar wetgeving rond draagmoederschap, waarbij enkel altruïstisch draagmoederschap wordt toegestaan voor getrouwde heteroseksuele Indiase koppels. Ook in Canada zijn er plannen om de bestaande wetgeving rond draagmoederschap te verstrengen waarbij het moeilijker wordt voor draagmoeders om financieel vergoed te worden.

Alle goede bedoelingen ten spijt denken wij dat de eenzijdige criminalisering van commercieel draagmoederschap ter promotie van altruïstische vormen van draagmoederschap een vergissing is, die geworteld is in sterk moraliserende visies op moederschap, zwangerschap en reproductie en die bovendien voorbijgaat aan de politieke inzet van het debat. Wij schuiven een marxistisch-feministisch perspectief naar voor dat draagmoederschap begrijpt als reproductieve arbeid en draagmoeders en eiceldonoren dus beschouwt als reproductieve arbeidskrachten. Alvorens we dieper ingaan op de politieke en analytische meerwaarde van dit paradigma voor het debat rond draagmoederschap, lichten we kort toe wat reproductieve arbeid of sociale reproductie precies inhoudt.

Draagmoederschap en zwangerschap als reproductieve arbeid

Sinds kort bestaat er een hernieuwde interesse in het werk/activisme van marxistisch geïnspireerde feministen als Silvia Federici, Mariarosa Dallacosta en Selma James rond sociale reproductie. Hiermee verwijzen ze naar alle emotionele, reproductieve, verzorgende en bevredigende arbeid die nodig is om het kapitalisme als sociaal en economisch model draaiende te houden, maar zelden als dusdanig erkend of gewaardeerd wordt. Initieel doelden Federici en co op het onbetaalde werk dat (vooral) vrouwen thuis op zich nemen in het huishouden, in het huwelijk en bij de opvoeding van de kinderen. Door al deze noodzakelijke, maar ondergewaardeerde taken, activiteiten en relaties te omschrijven als “arbeid” wilden ze deze in de eerste plaats zichtbaar maken en denaturaliseren. Volgens hen is er immers niets natuurlijk, heilig of inherent aan de manier waarop we ons

voortplanten onder het kapitalisme. In tweede instantie wilden ze al die onbezoldigde reproductieve arbeid ook valoriseren door er een loon voor te vragen, de befaamde “*wages against housework*”.

Sinds de neoliberale turn van de jaren zeventig verwijst sociale reproductie niet meer alleen naar de onbetaalde, maar evenzeer naar alle betaalde vormen van reproductieve arbeid die vrouwen op zich nemen als reproducenten van de urbane beroepsbevolking (Federici, 2012). Dit zijn de vrouwen die zorg dragen voor de kinderen van de elites en de middenklassers: hun huizen poetsen, hun eten klaarmaken, hun kleren opvouwen, hun honden uitlaten, hun seksuele noden bevredigen en sinds kort dus ook hun baby's “assembleren” via eiceldonaties en draagmoederschap. Wij pleiten ervoor om de actuele debatten rond de rol van sociale reproductie onder kapitalisme uit te breiden door aandacht te schenken aan de arbeid die schuil gaat achter biologische processen van reproductie. Dit betekent dat we stilstaan bij zowel de betaalde als de onbetaalde vormen van reproductieve arbeid die nodig zijn bij processen van conceptie, zwangerschap en geboorte ^{iv}.

Voor de huidige discussies over draagmoederschap impliceert dit dat we de valse tegenstellingen moeten overstijgen die gecreëerd worden tussen een zogezegd “natuurlijke” zwangerschap versus “artificieel” draagmoederschap, of tussen commercieel versus altruïstisch draagmoederschap. Deze valse tegenstellingen duwen draagmoeders immers in een positie waarin ze weinig marge hebben om te onderhandelen over hun arbeidsvoorwaarden. Amrita Pande, een arbeidssociologe die etnografisch onderzoek deed naar draagmoederschap in India (2014:167) beschrijft dit als het “*werker-moeder paradigma*”. Als goede moeder wordt de draagmoeder verondersteld om goed zorg te dragen voor zichzelf en voor de baby, terwijl ze als goede werkneemster geacht wordt om professioneel, gezagsgetrouw, correct, maar zeker niet té hebzuchtig en business-minded te zijn. Wanneer de draagmoeder deze normatieve grenzen durft te overschrijden, wordt ze meestal teruggefloten door de fertiliteitsmakelaars of de draagmoederschapsklinieken. Deze wenden het discours van de “zorgzame moeder” aan om draagmoeders te disciplineren als werkster terwijl de retoriek van de “professionele werkneemster” gebruikt wordt om hen te beperken in hun moederrol. Een marxistisch feministische analyse kan zulke dichotomieën overstijgen: door oog te hebben voor de betaalde en onbetaalde vormen van reproductieve arbeid, en door te analyseren waar beide vormen elkaar kruisen en versterken in de beleving van moeders en draagmoeders.

Door draagmoeders te erkennen als reproductieve werksters gaan we resoluut in tegen het gangbare moraliserende discours dat draagmoeders a priori in een slachtofferrol duwt. Dit gebeurt wel vaker

wanneer vrouwen (en vooral vrouwen in het Globale Zuiden) hun lichamen gebruiken – hetzij via sekswerk of zorgarbeid, hetzij via eiceldonatie of draagmoederschap - om een inkomen te verwerven, te overleven of te ontsnappen aan andere, zogezegd “normale” vormen van tewerkstelling in de productiesector. Laat ons echter wel wezen, we kiezen ervoor om draagmoederschap te kaderen als betaalde reproductieve arbeid omdat we op die manier de graad en omvang van de exploitatie, vervreemding en disciplineren van vrouwenlichamen net beter in kaart kunnen brengen, en ook conceptuele tools kunnen aanbieden om vrouwen hiertegen te wapenen. We zouden soortgelijke analyses kunnen maken over de arbeidsomstandigheden in een call center, kinderdagverblijf of bordeel. Ons punt is precies dat er geen speciaal jargon of apart conceptueel kader moet ontwikkeld worden om relaties en activiteiten rond seksualiteit, reproductie en zorg te begrijpen of te valoriseren, zelfs wanneer die aan het thuisfront plaatsvinden. Op die manier is het mogelijk om bepaalde parallellen te trekken tussen draagmoederschap en zwangerschap als respectievelijke betaalde en onbetaalde vormen van reproductieve arbeid, die beide onderhevig zijn aan processen van uitbuiting, vervreemding en disciplineren. Zoals Sophie Lewis (2015:10) het treffend stelde: *“Het enige wat zwangerschap onderscheidt van draagmoederschap is de naam en de choreografie”*. Of anders gezegd, zelfs iets met de mantel der liefde bedekken kost heel wat moeite, energie en arbeid.

Het onrechtvaardige of problematische aspect aan reproductieve arbeid ligt dus niet alleen vevat in het loon of de processen van commercialisering. Het gaat om de verwevenheid van marktprocessen met ongelijke machtsverhoudingen inzake gender en etniciteit die ervoor zorgt dat bepaalde aspecten van reproductief werk kunnen geromantiseerd, geïdealiseerd en bijgevolg ook gedevalueerd worden. We hoeven ons dan ook niet blind te staren op de toenemende vermarkting van reproductieve taken die vroeger tot de huiselijke sfeer behoorden. Er is in de geschiedenis van het kapitalisme immers nooit sprake geweest van een gouden glorie-tijd waarin biologische en sociale reproductie op strikt natuurlijke en intieme wijze werd beleefd binnen het kerngezin, onbezoedeld door de wetten van de markt. De rol die slaven, dienstmeiden, minnen en knechten destijds speelden in het verzorgen, opvoeden en voeden van kinderen verstoort dit sprookje van de ahistorische “zelfvoorzienende” familie en duidt ook op de rol van etniciteit en raciale categorieën in het taxeren van reproductieve arbeid. Van de 19^e-eeuwse zwarte huisslaven in Amerika tot de Poolse of Marokkaanse poetsvrouwen die vandaag in België via dienstencheques aan de slag gaan, de devaluatie van reproductieve arbeid gaat gepaard met processen van genderdiscriminatie en racisme.

Als we de academische en beleidsdiscussies rond draagmoederschap analyseren door de lens van reproductieve arbeid, dan kunnen we stellen dat een verbod op commercieel draagmoederschap een naïeve en contraproductieve beslissing is, die meer problemen verstopt dan eigenlijk oplost. Hiermee willen we allerm minst meesurfen op de golf die draagmoederschap eenzijdig verheerlijkt als een overwinning op homofobie en dominante, heteronormatieve visies rond familie, biologie en voortplanting. Het is evenmin onze bedoeling om reproductieve arbeid, zoals draagmoederschap, sekswerk of zorgarbeid a priori te beschouwen als een positieve of emancipatorische daad/arbeid van verzet. Draagmoederschap is immers een zware en intensieve job die heel wat fysieke en emotionele kracht vereist en in moeilijke arbeidsomstandigheden moet uitgevoerd worden. In plaats daarvan denken we dat het nuttig is om zulke arbeidsservaringen te kaderen als overlevingsstrategieën of als bron van inkomsten in een (neoliberale) kapitalistische wereldeconomie. Het criminaliseren van deze arbeid onder het voorwendsel dat commercieel draagmoederschap méér exploitatie, vervreemding en commodificatie van het lichaam met zich meebrengt dan andere vormen van arbeid, lijkt ons dan ook een arbitraire beslissing.

Schadelijke effecten van een verbod op commercieel draagmoederschap

De geschiedenis leert ons dat wanneer men ondoordacht beleidsmaatregelen treft om de precare arbeid van gegenderde en geracialiseerde groepen te verbieden, dit de situatie meestal erger maakt voor de kwetsbare groepen die men probeert te redden. Als we bijvoorbeeld kijken naar de gevolgen van het criminaliseren van sekswerk, dan moeten we vaststellen dat dit heeft geleid tot méér uitbuiting en méér kwetsbaarheid op een niet-gereguleerde zwarte markt. Hetzelfde geldt voor commercieel draagmoederschap. Op een bijzonder volatiele globale reproductieve markt heeft een nationaal verbod op draagmoederschap meestal geleid tot het openen van nieuwe markten in buurlanden met een juridisch vacuüm. Wanneer draagmoederschap werd verboden in Thailand, verschoof de markt naar India. Wanneer India commercieel draagmoederschap afschafte, verhuisden de agentschappen de Indiase draagmoeders als migrantenwerkster naar Nepal. Nadat Nepal een verbod op draagmoederschap afkondigde, verplaatste de markt zich naar Cambodja. En nu ook Cambodja haar markt voor draagmoederschap heeft gesloten, gaan er geruchten op dat Laos en Guatemala de nieuwe tijdelijke “moederlanden” zijn geworden. Bovendien ontnemt een nationaal verbod het overlevingsinkomen of de bron van inkomsten van een vrouw uit de arbeidersklasse of de rurale onderklasse, zonder noodzakelijkerwijs een economisch alternatief aan te bieden of iets te veranderen aan de globale politieke economische situatie die haar in deze precare positie geduwd

heeft. Na het verbod op commercieel draagmoederschap in India concludeerden Vrinda Marwah en Sharmila Rudrappa (2016): *“Het enige wat een verbod doet, is ons liberaal geweten sussen met de gedachte dat we toch iets gedaan hebben, terwijl we eigenlijk meer kwaad dan goed hebben aangericht”*.

Een ander opmerkelijk gevolg van het verbod op commercieel draagmoederschap is de gelijktijdige opkomst en promotie van zogenaamd ethische vormen van draagmoederschap, zoals altruïstisch draagmoederschap waarbij de draagmoeder geen financiële vergoeding krijgt. *Men Having Babies*, de Amerikaanse LGTB-organisatie die pleit voor draagmoederschap voor homokoppels, ontwikkelde bijvoorbeeld een “Ethical Surrogacy Framework”. Deze ethische code moet wensouders helpen om de juiste, minst schadelijke beslissingen te nemen tijdens de procedure. Ook in Israël kwam de organisatie *Responsible Surrogacy* op de proppen met een ethisch handvest rond commercieel draagmoederschap. Door wensouders correcte informatie te verschaffen over de heikele medische en juridische aspecten omtrent draagmoederschap, en over de rechten van de draagmoeders trachten ze een soort van fair-trade draagmoederschapsmodel te propageren. De bovengenoemde organisaties zetten in op de bewustmaking van de consumenten van reproductieve technologieën, en schenken minder aandacht aan het informeren, organiseren en politiseren van de eigenlijke producenten, in dit geval de draagmoeders en eiceldonoren. Alle goede bedoelingen ten spijt, bevestigen fair-trade, altruïstische en andere ethische modellen van draagmoederschap alzo de dominante opvatting dat er geen arbeid of productie nodig is bij draagmoederschap of andere reproductieve activiteiten. Door draagmoeders bovendien te rekruteren op basis van morele criteria zoals altruïsme, mededogen en moederlijke zorg, rest er hen weinig bewegingsruimte om zich te identificeren als werkers, en om zo betere lonen en arbeidsvoorwaarden te onderhandelen. Draagmoeders moeten vandaag meestal op individuele basis onderhandelen over de procedure. Voorlopig bestaan er geen vakbonden voor of coöperatieven van reproductieve werkers en werkster noch in het Globale Zuiden, noch in het Globale Noorden, die collectief zouden kunnen onderhandelen met fertiliteitsmakelaars voor betere arbeidsomstandigheden inzake loon, medische zorg, beslissingsrecht, etc.

Voorbij de reproductieve identiteitspolitiek: *Ni putas ni santas, pero trabajadoras* v!

Wat een verbod op commercieel draagmoederschap en een bevordering van altruïstisch draagmoederschap dus voornamelijk doet, is het verdelen van de reproductieve arbeidskrachten op

basis van valse tegenstellingen en identiteiten: goede altruïstische draagmoeders versus slechte commerciële draagmoeders, goede moeders versus slechte draagmoeders, goede draagmoeders versus slechte prostituees. Wanneer een Cambodjaanse draagmoeder in een interview met *The Guardian* (19/08/2016) werd gevraagd waarom ze draagmoeder was geworden, antwoordde ze: *“Een andere familie gelukkig maken is nog steeds beter dan een prostituee of gogo-danseres te worden”*. Ook Amrita Pande’s (2014) onderzoek suggereerde dat vele Indiase draagmoeders het sociale stigma en de schaamte rond draagmoederschap proberen te omzeilen door zich expliciet te distantiëren van sekswerk en prostitutie. Sharmila Rudrappa (2015) concludeerde na haar onderzoek in India dat draagmoederschap – ironisch genoeg – geen moedervriendelijke job is. Gedurende de zwangerschap moeten Indiase draagmoeders immers samenwonen met andere draagmoeders in zogenaamde “draagmoederhotels”, afgezonderd van hun familie en vrienden thuis. Dit betekent dat in hun afwezigheid familieleden, vrienden of andere zorgverstrekkers voor hun kinderen moeten zorgen. Amrita Pande (2014) beschreef een extremer voorbeeld van het gecreëerde belangenconflict tussen draagmoederschap en moederschap in haar interview met een Indiase draagmoeder die haar eigen baby liet aborteren om plaats te maken voor een draagmoedersbabsy. Dit was immers de enige manier waarop ze kon voorzien in het levensonderhoud van haar andere kinderen.

Om deze materiële en discursieve belangenconflicten tussen moeder, draagmoeders en sekswerkers te overstijgen, is het essentieel dat reproductieve werkers zich gezamenlijk beginnen te identificeren, organiseren en politiseren. Ondanks hun verschillen is er immers méér dat hen verbindt dan dat hen scheidt. De recente debatten en discussies omtrent moederschap, draagmoederschap, familie en biologische reproductie moeten opnieuw gepolitiseerd worden, door de strijd van draagmoeders (commerciële en altruïstische) en eiceldonoren te verbinden met die van moeders, au pairs, schoonmaakpersoneel, sekswerkers en andere reproductieve werkers, zowel de betaalde als onbetaalde. Het is door zich samen te verzetten tegen de perverse manier waarop familie, reproductie en zorg wordt beleefd en georganiseerd in een kapitalistische samenleving dat men kan nadenken over nieuwe “grote” en “kleine” verhalen over het belang van reproductie in een post-kapitalistische samenleving.

Specifiek voor de transnationale industrie rond commercieel draagmoederschap moeten draagmoeders veel meer zeggenschap hebben over de manier waarop ze hun arbeid beleven en uitvoeren: niet alleen een betere onderhandeling over het loon, maar ook meer inspraak in de medische tests die ze ondergaan, beslissingsrecht over de manier waarop ze bevallen, het aantal

embryo's dat wordt ingebracht of gereduceerd, of ze borstvoeding willen geven, waar ze wonen en wat ze eten tijdens de zwangerschap, etc. Op (middel)lange termijn kan een radicale reproductieve politiek inzetten op 1) nieuwe ideaalbeelden rond familie en verwantschap die de genetische imperatief overvleugelen en ook alternatieve verwantschapsmodellen ondersteunen, 2) betere sociale voorwaarden rond ouderschap (en draagmoederschap) die veel sterker inzetten op collectieve ondersteuning en omkadering via kinderopvang, gemeenschapskeukens, betaalbaar onderwijs en degelijke gezondheidszorg, 3) nieuwe visies op arbeid die reproductieve arbeid erkennen, beschermen en valoriseren en ook streven naar een betere balans tussen werk en familie door bijvoorbeeld de uitbreiding van zwangerschapsverlof, ouderschapsverlof (of verwantschapsverlof) en collectieve arbeidsduurverkorting, en tenslotte ook 4) nieuwe morele criteria rond het gebruik en de beleving van het (vrouwen)lichaam waarbij vrouwen, moeders en draagmoeders baas zijn en blijven over eigen lichaam.

Bibliografie

Antony Blackburn-Starza, "Council of Europe rejects surrogacy guidelines", *Bionews*, 17 October 2016, http://www.bionews.org.uk/page_715312.asp, Raadpleging: 19 December 2016

Gene Corea, *The mother machine: Reproductive Technologies From Artificial Insemination to Artificial Wombs*, Harper & Row, New York, 1986.

Silvia Federici, *Wages Against Housework*, Power of Women Collective and Falling Wall Press, Bristol, 1975

Silvia Federici, *Revolution at Point Zero: Housework, Reproduction, and Feminist Struggle*, PM Press, Oakland, 2012.

Sarah Haaij, Cambodia proves fertile ground for foreign surrogacy after Thailand ban, *The Guardian*, 19 August 2016, <https://www.theguardian.com/global-development/2016/aug/19/cambodia-foreign-surrogacy-thailand-ban>, Raadpleging 26 September 2016.

Sophie Lewis, *Defending intimacy against what? Limits of antisurrogacy feminisms*, Signs, forthcoming.

Vrinda Marwah and Sharmila Rudrapa, On the surrogacy bill in India, *UT Austin Sociology*, 1 September 2016, <https://sites.la.utexas.edu/utaustinsoc/2016/09/01/vrinda-marwah-and-sharmila-rudruppa-on-the-surrogacy-bill-in-india/>, Raadpleging: 16 September 2016.

Amrita Pande, *Wombs in Labor: Transnational commercial surrogacy in India*, Columbia University Press, New York, 2014.

Janice Raymond, "Reproductive Gifts and Gift Giving: The Altruistic Woman", *The Hastings Center*, 20(6), 1990, pp. 7-11.

Sharmila Rudrappa, *Discounted Life: The Price of Global Surrogacy in India*, NYU Press, New York, 2015.

Sharmila Rudrappa, "Why India's New Surrogacy Bill Is Bad For Women", *Huffington Post*, 26 August 2016, http://www.huffingtonpost.com/entry/why-indias-new-surrogacy-bill-is-bad-for-women_us_57c075f9e4b0b01630de83ad Raadpleging: 16 September 2016.

Deborah Spar, *The Baby Business: How Money, Science, and Politics Drive the Commerce of Conception*, Harvard Business School Press, Boston, 2006.

Sigrid Vertommen, *State of the //ART//of the State: A political economy of assisted reproduction in Palestine/Israel*. Onuitgegeven doctoraatsverhandeling Politieke Wetenschappen, Gent, 2017.

France Winddance Twine, *Outsourcing the Womb: Race, Class and Gestational Surrogacy in a Global Market*, Routledge, 2011.

S.N., "Draagmoederschap: Standpunt van de Gezinsbond", *Gezinsbond*, april 2015, <https://www.gezinsbond.be/Gezinspolitiek/standpunten/Documents/Draagmoederschap.pdf>. Raadpleging: 16 January 2017

S.N., "50 Lesbians against surrogacy: "NO to the commercialisation of women and children", *European Post*, 27 September 2016, <http://europeanpost.co/50-lesbians-against-surrogacy-no-to-commercialisation-of-women-and-children/> Raadpleging: 24 October 2016

S.N., "The European Parliament condemned all forms of surrogacy", *European Post*, 17 December 2015, <http://europeanpost.co/the-european-parliament-condemned-all-forms-of-surrogacy/> Raadpleging 12 September 2016

ⁱ Dit is een Nederlandse vertaling van “*The Invisible Wombs of the Market: Waged and Unwaged Reproductive labour Under Capitalism*”, een artikel dat samen geschreven werd door Camille Barbagallo en Siggie Vertommen, naar aanleiding van de Historical Materialism Conference in London, in november 2016.

ⁱⁱ Bij laagtechnologisch of traditioneel draagmoederschap wordt de draagmoeders eigen eikel bevrucht met het sperma van de wensvader en bestaat er dus wel een genetische band tussen de draagmoeder en het kind.

^{iv} Gezien de centrale rol van Silvia Federici’s werk over reproductieve arbeid voor onze eigen analyse over draagmoederschap, is het relevant om te vermelden dat Silvia Federici, samen met 50 andere Italiaanse feministen, in september 2016 een open brief uitbracht tegen commercieel draagmoederschap. <http://download.repubblica.it/pdf/2016/cronaca/no-regolamenti.pdf>

^v “Geen hoeren, geen heiligen, maar werksters”.